

Леся Іванівна ЦВІРЧАК,
аспірант кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного
університету ім. Івана Франка

НАГОЛОШУВАННЯ ДІЕСЛІВ І ОСОБИ ОДНИНИ ТЕПЕРІШНЬОГО (ПРОСТОГО МАЙБУТНЬОГО) ЧАСУ У ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У Лесиному поетичному мовленні з акцентуаційного погляду значний інтерес викликають дієслова І ос. од. теперішнього (простого майбутнього) часу.

Усі дієслівні форми залежно від їх акцентуації в І-й ос. од. теперішнього (простого майбутнього) часу поділяються на кілька груп.

Першу групу складають словформи, які своїм наголошуванням не відрізняються від літературної норми, тобто вживаються лише з флективним наголосом. За наявністю відповідного суфікса в основі інфінітива вони поділяються на ряд підгруп [3, 111].

До першої підгрупи зараховується значна кількість дієслів із суфіксом *-а-*, *-я-*, що мають наголошені закінчення в І-й ос. од.: *брати* (IV, 48; IV, 49) (Леся Українка. Твори в 12-ти т.- К.- 1975-1978; далі римськими цифрами позначається том, арабськими – сторінка). Приклади взяті з поетичних творів, наголос у яких визначається ритмічною будовою.), *братися* (III, 223), *збиратися* (II, 18; I, 303; III, 210), *зібратися* (I, 303), *забиратися* (V, 259; V, 247), *вбирати* (V, 237), *розбирати* (V, 54; V, 250), *набирати* (V, 136), *набиратися*, *держати* (V, 215; VI, 55; V, 177), *діждати* (IV, 141; V, 180), *подождати* (V, 207; VI, 102), *пождати* (V, 132), *зв'язати* (VI, 87), *зірвати* (I, 161), *обтяти* (V, 318), *одягати* (I, 229), *лежати* (I, 374), *писати* (IV, 17), *переписати* (IV, 121), *записатися* (VI, 32), *простягати* (I, 263), *розчесати* (V, 207), *спати* (III, 172), напр.: “Слави маю я й так, царівно, досить, а дружини не маю ще, от і беру тебе” (IV, 49), “Я ще набрати мушу. Я вберу тебе, мов королівну, в самоцвіти!” (V, 237), “бо ще сама я не зберуся на силі.” (III, 210), “Не розберу! Ось прочитай лиш ти.” (V, 54), “Знов з лісу заберуся на село” (V, 259), “Якби ж я знала, що діжду такого!” (IV, 141), “Я ж не держу ні олтаря, ні

статуй” (VI, 55), “тепер пишу я книгу, на розмові я мушу бути з яснокудрим богом.” (IV, 17), “Ви завтра прийдете? Я покажу, де є хороше” (V, 242), “Я покажу їй всі пишноти Риму!” (V, 198).

Флективна акцентуація побутує в поезії Лесі Українки при вживанні словоформи *боюсь* (I, 45; I, 134 – двічі; I, 135 – двічі; I, 260; I, 309; II, 178; II, 215; II, 314; III, 288; IV, 64; IV, 20; V, 126; V, 141; V 232; V, 304; VI, 192; VI, 113), *побюся* (I, 424), проте у Франковій поезії вживається як з флексивним, так і кореневим наголошуванням (I, 16).

Напр.: “Не боюся я лихої долі, ” (III, 288), “Я так його боюсь. Як згуби Трої.” (IV, 64), “Я не боюсь бунтівників, у мене з ними згода, ” (I, 335), “Кассандро, я боюсь твоїх очей!” (IV, 20).

Флексивне наголошення в I-й ос. од. теперішнього (простого майбутнього) часу має словоформа *візьму* (II, 100; II, 108; III, 158; IV, 271; IV, 274; V, 236; V, 269; VI, 119), напр.: “Я золота в сонця візьму” (II, 100), “За сюю працю не візьму я плати.” (II, 18).

До першої підгрупи також належить дієслово *казати* (I, 140; I, 249; I, 251; I, 271; II, 81 – двічі; II, 155; II, 275; II, 300; III, 164; III, 206; IV, 24; IV, 43 – двічі; IV, 52; IV, 110; IV, 179 – двічі; IV, 187; IV, 203; IV, 210; IV, 260; IV, 263; IV, 279; V, 14; V, 39; V, 58; V, 125 – двічі; V, 125; V, 146; V, 155 – двічі; V, 178; V, 184; V, 227; V, 330; VI, 19; VI, 72; VI, 157; VI, 168; VI, 180) та *сказати* (I, 59; I, 301; I, 303; I, 336; II, 22; II, 92; II, 155; II, 273; III, 138; III, 196; IV, 33; IV, 43; IV, 51; IV, 130; IV, 228; IV, 229; IV, 230; V, 16; V, 71; V, 118; V, 119; V, 124; V, 174; V, 175; VI, 42; VI, 53; VI, 69; VI, 136; VI, 137 – двічі; VI, 196; VI, 197; VI, 203; VI, 387), *розказати* (I, 157; I, 337 – тричі; I, 296; II, 82; II, 209; II, 297; III, 143; IV, 218; V, 45; V, 229), які у I-й ос. од. теперішнього (простого майбутнього) часу функціонують з флексивним наголосом. Давні та сучасні словники української мови ці дієслова у I-й ос. од. подають тільки з наголосом на закінченні: *кажу* (Грінч., II, 207; Голоск., 162; УЛВН, 265; Погр. СН., 239; Головащ. СВН, 75; ОСУМ, 294). Хоча у поезії Івана Франка ці словоформи вживаються з паралельним наголосом (I, 18).

Напр.: “Я те кажу, що вчитав в законі, ” (I, 251), “Я заплатив усе! – кажу “чужому”, (II, 81), “Я не кажу про тебе, лиш про себе” (VI, 19), “Щоб ви про мене гірше не гадали, ніж вартий я, скажу по правді вам” (IV, 130), “Якщо кажу, то значить, варто

слухать, ” (IV, 43), “*Кажу* виразно, що ти заручена.” (IV, 43), “Не гнівайся, але *скажу* я щиро: кохання все-таки найкраще не в піснях” (VI, 387), “Я про Царівну-Хвилю *розкажу*” (V, 229).

У другу підгрупу включаються дієслова з суфіксом -и- в основі інфінітива, що виступають з флективною акцентуацією у I-й ос. од.: *бороніти* (II, 280; IV, 150; V, 166; V, 212; V, 247; V, 287), *боронітися* (VI, 137), *обороніти* (I, 288; V, 233), *втомітися* (I, 57), *відпустіти* (II, 50), *втопіти* (III, 176), *вчиніти* (IV, 96), *чиніти* (I, 266), *вщепіти* (V, 241), *говоріти* (IV, 22), *поговоріти* (IV, 280), *дивітися* (I, 103; I, 105; I, 118; I, 187; I, 226; I, 230; I, 240; I, 293; I, 306; I, 365; I, 408; II, 154; IV, 100; IV, 132; V, 23; V, 36; V, 145; V, 279; V, 329), *подивітися* (V, 237; VI, 50; VI, 119), *докінчіти* (I, 361), *скінчіти* (I, 59; V, 307), *загородіти* (V, 244; V, 248), *зачепіти* (V, 266), *почепіти* (I, 144), *зломітися* (I, 140; I, 176), *забаріти* (VI, 94), *забарітися* (IV, 156), *змініти* (II, 102), *засмутіти* (I, 226), *зваріти* (V, 256), *коріти* (VI, 176), *корітися* (I, 102; I, 195; V, II), *лишіти*, *лишітися* (VI, 189; VI, 211), *моліти* (II, 103; II, 183; IV, 29), *молітися* (I, 247; I, 361), *носити* (I, 78; III, 172; III, 266; VI, 85), *потроціти* (III, 153), *позначіти* (VI, 98), *положіти* (II, 73), *поклонітися* (IV, 150), *пробіти* (III, 209), *розгрішіти* (IV, 279), *служіти* (III, 245; III, 266; V, 303), *схилітися* (VI, 303), *стуліти* (I, 56), *спустіти* (II, 88), *спустітися* (II, 88), *створіти* (II, 59), *хваліти* (IV, 52), напр.: “не *бороню* й ніколи не спитав би, ” (IV, 150), “Коли *втомлюся* я життям щоденним, ” (I, 57), “Я вас додому *відпуцую*” (II, 50), “*Дивлюся* на тебе й не можу одвести очей, ” (I, 230), “Чи без пори *скінчу* свій шлях тернистий, - ” (I, 59), “Та добре вже *загороджу*, нехай-но” (V, 244), “я не *лишусь* без хліба і без слави, ” (VI, 189), “А я жалоби не *ношу* ніколи” (VI, 85), “Не *стулю* ні на хвилюку очей, ” (I, 56), “я *спущу* тобі намітку білу” (II, 88), “*Обороню* від лютої негоди.” (II, 50), “То не слова, я все те бачу, сестри, що *говорю*. Я бачу: Троя гине.” (IV, 22), “А як *зламаю*, *зломлюсь* тоді, певне, сама, Бо задавить ворожая тьма.” (I, 176), “Так, доле, ти *міцніша*, я *корюся*.” (I, 195), “Я *створю* в одну хвилину, ” (II, 59), “*хвалю* за те, що ти вволила волю, ” (IV, 52).

З нормативним флективним наголошуванням у поетичних творах Лесі Українки виступає словоформа I ос. од. теперішнього (простого майбутнього) часу: *люблю* (I, 118; I, 197; I, 253; I, 307; II, 58; II,

133; II, 234 – двічі; III, 248; IV, 33; IV, 50 – двічі; IV, 100; IV, 138; IV, 209; V, 34; V, 205; V, 207; V, 212; V, 222; V, 249; V, 250; V, 258; V, 269; VI, 12; VI, 14; VI, 181; VI, 183), хоч у всіх інших формах має наголос на корені, що фіксують словники (Грінч., II, 386; Погр. СН., 286; УЛВН, 316; ОСУМ, 354). Напр.: “Та нащо я до вас так пориваюсь? Та нащо ж я *люблю* вас так тужливо?” (I, 197), “Бач, я тебе за те *люблю* найбільше, чого ти сам в собі не розумієш, ” (V, 250), “бо я ж тебе *люблю*... Я ж пойняла усі пісні сопілоньки твоєї.” (У, 249), “Так, *люблю* тебе! те знати По тремтінню мого серця” (11, 234), “Так, я *люблю* дивитись долі в вічі” (IV, 33), “бо каменя на ближнього свого я не *люблю*, хоч і за діло.” (IV, 209), “бо я ж тебе *люблю*” (V, 205), “Я не *люблю* як ти таке говориш, ” (VI, 181), “На лихо взяв би! Я не *люблю* тебе.” (IV, 50), “Ні, ніколи не *люблю* того, хто так підступно скористав з нашої недолі.” (IV, 50).

Флективне наголошення мають словоформи *роблю* (II, 122; II, 202; III, 236; IV, 62; V, 303; VI, 204), *зроблю* (II, 82; V, 99; VI, 36) *роблюся* (II, 135), *зроблюся* (I, 140), *зароблю* (VI, 177), напр.: “*І що роблю?* На долю нарікаю!” (III, 236), “*Роблю* по згоді, а не по наказу, ” (V, 303), “Заборону сю *роблю* я В інтересі мого хисту, ” (II, 202), “Але ти сам сказав: “*Роблю*, що треба, ” (IV, 62), “Те, що я *роблю*.” (VI, 204), “*І що я тут зроблю* у вашій пупці?” (II, 82), “Коли я крицею *зроблюсь* на цім вогні.” (I, 140), “бо, певне, *зароблю* за танці, ” (VI, 177).

Третю підгрупу складають дієслова з суфіксом – і – в основі інфінітива, які функціонують виключно з флективною акцентуацією у I-й ос. од.: *веліти* (IV, 269), *звеліти* (I, 360), *глядіти* (I, 133), *летіти* (I, 375; II, 145), *сидіти* (I, 115; I, 117; II, 154), *стерпіти* (III, 202), *терпіти* (IV, 127; IV, 164; V, 212; VI, 144), *тремтіти* (I, 133), напр.: “Я дозволю і *велю* сказати, ” (IV, 269), “А я твоя сестра, тебе *гляджу*” (I, 133), “Се я *лечу* на дикому коні.” (I, 375), “*Лечу* я в обійми палкі” (II, 145), “Я тут *сиджу*, як завжди, одинока, ” (III, 140), “Я тихо *сиджу*, мене любя, Кохана в обіймах держить” (II, 150), “Я вдруге не *стерплю* розлуки!” (III, 202), “*І плачу* я й сміюся, *тремчу* і млію, ” (I, 133).

У четверту підгрупу входять поодинокі дієслова із суфіксом -ну- в основі інфінітива: *вернутися* (III, 385; IV, 173; V, 329), *збагнути* (IV, 232; IV, 234; VI, 58), *зітхнути* (II, 244) *жахнутися*

(II, 153; II, 172), *одвернути* (VI, 61), *посягнути* (VI, 106), *стягнути* (V, 58), *тягнути* (V, 180), напр.: “Я ще *верну́сь* до тебе, ” (V, 329), “Коли дозволить, я *верну́ся* хутко” (IV, 173), “*верну́сь* і вам скажу, як прийде час” (III, 385), “Я не *збагну́!* Се просто божевілля!” (IV, 234), “Так що ж се? Як же се? Я не *збагну́...*” (IV, 232), “Стис мені серце холод льодовий, *жахну́всь* я” (II, 172), “я, може, якось *одверну́* біду.” (VI, 61), “З останнього *стягну́ся*, а виллю з бронзи!” (V, 58), “і рада будь, що не *тягну́* тебе” (V, 180).

У п'яту підгрупу об'єднуються дієслова з нульовим суфіксом в основі інфінітива (похідні слова від -їняти- із зв'язаними основами): *здійняти* (II, 107; IV, 195; VI, 136), *приїняти* (III, 145; III, 158; III, 395; VI, 147), *перейняти* (V, 248; VI, 183), напр.: “Я зброї не *здійму́* на слуг закону” (IV, 195), “Я крик *здійму́* й скажу, що ви хотіли” (VI, 136), “однаково. І не *здійму́* сокири” (II, 107), “Догану я покірливо *приїму́.*” (III, 395), “І не *приїму́*, бо я не Астарот, ” (III, 145), “Я вас *приїму́*. І ще гостей покличу, ” (VI, 147), “а я *приїму́* від бранців і каміння, -” (III, 158), “то я мовчання *перейму́* від неї” (VI, 183), “Ось на серпа – попробуй. Як управлюсь, то *перейму́* тебе” (V, 248).

Шосту підгрупу репрезентують дієслова з нульовим суфіксом в основі інфінітива (з основою на -ї-): *знайти* (I, 59; I, 89; I, 229; I, 277; II, 175; III, 164; III, 173; III, 258; V, 160; V, 203; V, 248; V, 252; VI, 41), *найти* (V, 44), напр.: “немовби тут *знайду́* любов і спокій, ” (III, 258), “Чи тільки терни на шляху *знайду́,*” (I, 59), “На чужині *знайду́*” (I, 89), “Я не зав'яну, я *знайду́* руїни, ” (I, 229), “хіба хто вкрав? Я злодія *знайду́* хоч під землею!” (V, 160), “таки *знайду́* ту вроду!” (V, 203), “Коли я під ногами *знайду́* хоч листок, я до серця його приголублю” (III, 164), “Я ще *знайду́*, тобі багато треба?” (V, 248), “Сама управлюсь, а там на весінь, дасть біг, *знайду́* собі невістку в поміч.” (V, 252), “Я мав надію, що *знайду́* пораду...” (VI, 41), “Таразд, я вже *найду́*” (V, 44), “Царство все мое *знайду́!*” (II, 175), “Я сама їх *знайду́* край дороги” (I, 277).

Сьому підгрупу представляють дієслова з нульовим суфіксом в основі інфінітива (але з основою на -с-): *ввести* (IV, 192), *провести* (IV, 176; IV, 243; V, 38; V, 269), *повісти* (V, 269), *навести* (I, 240), *привести* (V, 44; VI, 36), *перевести* (III, 199), *класти* (III, 234), *нести* (I, 89; I, 270; IV, 258), *принести* (IV, 255; V, 10; VI, 130; VI, 149), *перенести* (IV, 308), *понести* (I, 201; II,

134; III, 158, V, 224), *прикласти* (IV, 47), *розкласти* (V, 319), *сплесті* (I, 203), *упасти* (I, 150; I, 154; I, 196; I, 263), *пропасти* (I, 36; I, 134; V, 259), *попасти* (V, 241), напр.: “Я *введу* тебе в громаду” (IV, 192), “Я *проведу* тебе в далекий край, ” (V, 269), “Я *проведу* тебе, коли так хочеш” (V, 38), “Тебе додому *проведу* помалу” (IV, 176), “Я думав би, що ті дрібні рядки, які щодня *кладу* я на папері” (III, 234), “З собою *несу* я лиш рідні пісні” (I, 89), “*Несу* дари Хрестові й чесний хліб!” (IV, 258), “Я *принесу*, хоч покажу.” (VI, 130), “Бо я *перенесу* цю справу на суд до твого мужа.” (IV, 308), “На крилах пісень *понесу*” (II, 134), “і *понесу* з собою на майдани” (III, 158), “*понесу* я жалі одинокі та й пушу їх у гірські простори.” (I, 201), “Я *понесу* тебе в зелені гори, -“ (V, 224), “Я перший *прикладу* його на тебе” (IV, 47), “вогонь *ще розкладу*, і буде тепло” (V, 319), “а я той цвіт позриваю та *сплету* віночка, ” (I, 203), “Вже якось там не *пропаду* між людьми” (V, 259), “А жаль – о лютий жаль, що *пропаду* даремне” (I, 134), “Ех кодіо лісове! Така в вас правда!.. Ну, *попаду* ж і я Лісовика,” (V, 241).

Описаний тут наголос – це наголос східньоукраїнський і літературний, здавна відомий в нашій мові. Західньоукраїнські говори не знають його, – в них І ос. од. звичайно має так само накорінний наголос, а не кінцевий: *кажу, пішу, люблю, ношу, борю, візьму* і т.ін. (2, 202).

У другу групу об’єднуються дієслова, які в І-й ос. од. теперішнього (простого майбутнього) часу виступають з варіантним наголошуванням, причому частіше вживається флективна акцентуація (що збігається з літературною нормою), рідше – коренева, яка відрізняється від нормативного наголошення.

До першої підгрупи належить дієслово *стояти* (1, 51; 1, 76; II, 81; 11, 146; II, 148; V, 279; V, 233), яке у І-й ос. од. має частіше флексійне, рідше – кореневе наголошування, що зумовлено ритмічною організацією вірша, напр.: “І я *стою*, неначе скам’явіла, ” (1, 76), “Я *стою* у журбі самотня” (1, 51), “*Стою* та дивлюся, які ви щасливі.” (V, 279), “*Стою* і зітхаю журливо, ” (II, 146), “*Стою*, прихилившись до липи, ” (II, 148), “Шуміла калина листом зелененьким: “Ой, що ж се я німа *стобю* над моїм миленьким?” (V, 233). Префіксальні утворення від *стояти* виступають із нормативним кореневим наголошенням: “а так не *встобю*” (V, 233), один раз

словоформа *встою* вжита з авторським накореневим наголосом “бо щось не *встою*” (IV, 162).

Другу підгрупу утворюють дієслова із суфіксом *-и-* в основі інфінітива: *ходіти* (II, 141; III, 236; VI, 58), *приходити* (II, 61; V, 175), *виходити* (1, 214), *зіходити* (VI, 59), *журітися* (1, 45; 1, 78; 1, 120; 1, 176; 1, 203; II, 135; IV, 202), *пустіти* (1, 46; 1, 201; 1, 303; 1, 201; V, 275; VI, 60; VI, 139), *пустітися*, *спустітися* (1, 265; 1, 386; II, 89; II, 288), *відпустіти* (II, 50), напр.: “Блискучого літнього ранку *Ходжу* я по своєму саду.” (II, 141), “Он сонце вже спускається за гори, воно ж було якраз над головою, як я сюди прийшов, а я ще й досі *ходжу* по сьому хибкому містку” (III, 236). Префіксальні утворення від *ходити* вживаються з наголосом на корені: “Кожен вечір я *приходжу*...” (II, 61), “в тім світі звідки я тепер *приходжу*...” (V, 175), “а вгори я *виходжу* лиш на бій:” (1, 214), “Я не *журюсь*, я знала-се прийде, ” (1, 120), “Ой, здається – не *журюся*, таки ж я не рада, чогось мені тяжко-важко, на серці досада” (1, 203), “Я ж *пущу* свою пригоду, Геть на тую бистру воду” (1, 46), “*пущу* бором свою тугу, чи не знайде другу...” (1, 201), “Чи я *спущуся* в безодні мрій таємні. Де постаті мліють ясні та темні, ” (1, 265), “Я *пущуся* річкою тією” (II, 288), “А вас додому *відпущу* По братньому звичаю” (II, 50).

Третю підгрупу складають дієслова з нульовим суфіксом в основі інфінітива (похідні від *іти*), що вживаються в основному з наголошенням закінченням у I-й ос. од., рідше – кореневим або префіксальним: *піти*, *прийти*, *дійти*, *зійти*, *вийти*. Цих словоформ у I-й ос. од. теп. (простого майбутнього часу зафіксовано у поезії Лесі Українки більше 90), напр.: “Прощатись прийшов я, кохана, з тобою, От зараз *піду* з товариством до бою” (1, 128), “Неофіт-раб: “А я *піду* за волю проти рабства, Я виступлю за правду проти вас!” (III, 262), “Гей, *піду* я в ті зелені гори, ” (1, 201), “*Піду* довідаюсь, що там говорять” (V, 59), “Я *піду* та приведу дружину вашу” (V, 44), “Де не *піду* я, всюди твій розумний, любий погляд сяє, -” (II, 161).

Цікаво, що Леся Українка в окремих випадках для творення своєрідного ладу діалогу варіює наголошування *піду* – *піду*, напр.: “Альбіна: “Не *піду*, дитинко, нікуди не *піду*, з тобою буду.” (VI, 52).

Дієслова *дійду*, *зійду* у Лесиній поезії функціонують з нормативним флективним наголосом: “Чи до мети я певної *дійду*,” (1, 59), “Я вже *дійду*, хто винен, хто не винен...” (V, 242), “Я *зійду* на ті гори,” (II, 174), “Як *зійду* на гори красні!” (II, 173).

Словоформа *прийду* (1, 303; II, II; V, 3і; II, 261; V, 307; VI, 212) засвідчена здебільшого з флективним наголосом, напр.: “*Прийду* сьогодні на дівич-вечір!” (II, 11), “Я не забув, сьогодні я *прийду*.” (V, 31), “Ні, з гір *прийду* мовчазна і покірна,” (I, 303), “То я *прийду* колись до твого дому.” (VI, 212). Лиш інколи існує порушення норми наголошування – *прийду*: “Я більше не *прийду* до вас ніколи...” (V, 60).

Завжди з наголосом на префіксі вживається словоформа – *війду* (1, 335; II, 117; V, 179): “з твоєї волі я повік не *війду*” (V, 179), “На гору я не *війду*... не здолаю...” (II, 117), “Я *війду* сам її стрічать і розчиню ворота,” (1, 335).

У третю групу об'єднуються дієслова, які в I-й ос. од. теперішнього (простого майбутнього) часу вживаються лише з кореневим наголосом.

Чисельними є дієслова із суфіксом *-і-* в основі інфінітива *брі́дитися* (II, 315), *впра́витися* (*упра́витися*) (V, 27; V, 247; V, 252), *грома́дити* (VI, 206), *дозво́лити* (IV, 139), *заба́вити* (V, 199), *знахо́дити* (II, 258), *зво́дити* (1, 59), *зба́житися* (III, 247), *їзди́ти* (V, 132), *заїзди́ти* (V, 274), *зру́шити* (1, 264), *крити́ся* (III, 331), *ма́рити* (1, 348), *мо́вити* (VI, 184), *насмлі́тися* (VI, 138), *осмлі́тися* (I, 361), *осоро́бити* (VI, 42), *пра́вити* (IV, 64), *прина́дити* (V, 236), *пора́дити* (II, 61; V, 303), *ра́дити* (IV, 67), *ра́дитися* (IV, 262), *прова́дити* (II, 61), *розва́жити* (II, 61), *підва́дити* (V, 32), *пова́дитися* (IV, 187), *приголу́бити* (III, 164), *поті́шити* (V, 145), *ста́вити* (V, 303), *спра́вити*, *спроти́вити* (III, 247), *сві́дчитись* (V, 83), *тя́мити* (IV, 237; V, 139), напр.: “Собою *брі́джуся*, та побороть не можу.” (II, 315), “Ось на серпа – попробуй. Як *упра́влюсь*.” (V, 248), “Рідних тропіків *знахо́джу*,” (II, 258), “Коли я погляд свій на небо *зво́джу*, -” (1, 59), “Та що ж нехай не *зру́шу* я нічого, Зірвавшись в безодню забуття,” (1, 264), “я імені твого не *осоро́блю!*” (VI, 42), “Я тобі *пора́джу*.” (V, 303), “Я *ра́джу* дар той повезти у храм” (IV, 67), “я заспокою вас... я вас *поті́шу*...” (V, 145), “Я не *тя́млю*, про що говориш.” (V, 139).

Окрему підгрупу становлять дієслова з суфіксом -а- (-я-) в основі інфінітива, які функціонують з нормативним наголосом: *жахатися* (1, 212), *здолати* (1, 48), *знатися* (VI, 211), *каяться* (IV, 216), *надіятися* (II, 47), *оправдуватися* (IV, 215), *плакати* (1, 73), *сподіватися* (1, 186; V, 77), *сповідатися* (IV, 60; V, 162; VI, III; VI, 200), *слухати* (IV, 282), *сіпати* (II, 281), *насіпати* (недок. вид) (II, 69), *піддержати* (II, 90), напр.: “Та пісень тих я чуть не *здолаю*,” (1, 48), “Мені повір, я *знаюся* на тому.” (VI, 211), “Тепер я *каюся* так гірко, тяжко!” (IV, 216), “Срібла, золота *насіплю*” (II, 69), “Я тебе *піддержу*, ти не бійся,” (II, 90).

Цікавим з акцентуаційного погляду є дієслово *узброюватися*, яке не рееструють сучасні словники, напр.: “Тоді, лишіть! всею силою віри я *узброююсь* тепер проти вас.” (1, 326).

З нормативним накореневим наголошуванням засвідчено ряд дієслів з суфіксом -ну- в основі інфінітива: *в'янути* (II, 155), *загрунути* (IV, 260), *кляснути* (IV, 263), *лінути* (1, 371), *полінути* (VI, III), *поплінути* (II, 288), *покінути*, *прагнути* (1, 161; 1, 162; VI, 82), *сдохнути*, напр.: “Гадають усі, що я *сдохну* та *в'яну* в коханні-журбі,” (II, 155), “Може, я *ліну* на безвість,” (1, 371), “Мені тепер сумно, я *прагну* розваги” (1, 162).

Дієслово *хотіти* і похідні від нього у I-й ос. од. теперішнього часу функціонують у мовленні поетки з нормативним кореневим акцентуванням: *хочу* (1, 56 – тричі; 1, 120 – двічі; 1, 140 – двічі; 1, 193; 1, 265; 1, 323; II, 93; II, 200; II, 214; 11, 231; II, 317; III, 135; III, 128; III, 388; IV, 50; IV, 56; IV, 58; IV, 116; IV, 274; V, 39; V, 138; VI, 51; VI, 108; VI, 172), *захочу* (IV, 167), напр.: “Повірте слову, мій шановний друже, Посмертного життя не *хочу* я собі Мені про нього гірше, ніж байдуже.” (1, 231), “Так завжди, чи в піснях забуте *хочу* муку.” (1, 265), “Не *хочу* я думати про се!” (III, 388), “Я вдвох з тобою *хочу* се рішити” (IV, 274), “Ні, я *хочу* крізь сльози сміятись,” (1, 56), “Жити *хочу*! Геть думи сумні!” (1, 56), “Дай мені крила свої, *хочу* мати сама, хочу дихать вогнем, *хочу* жити твоєю весною,” (1, 323), “б'є чорними крильми, мов хижая птиця, і ронить, як тільки я *хочу* приборкати її силоміць. Гей, шаленая пісне!” (1, 193).

З накореневим наголошуванням виступає дієслово *могти* у I-й ос. од. теперішнього часу (1, 193; 1, 196; III, 174; III, 241; IV, 125; IV, 167; IV, 258; V, 14; V, 122; VI, 59), напр.: “Чом я не *можу*

злінути угору, ” (1, 196), “Не *мбжу*. Не збагну я сього слова” (Ш, 241), “Я *мбжу* сам покликать слуг своїх, ” (IV, 167), “І все не *мбжу*... пам’яті бракує.” (Ш, 174), “Молитись, я не *мбжу*.” (IV, 258).

Проте префіксальні словоформи *поможу*, *зможу* засвідчені як з кореневим, так і флективним наголосом, напр.: “*поможу* й сам собі, ” (1, 361), “Я *поможу* тобі зійти на сходи” (IV, 161), “А може, кров’ю викупить я *зможу*...” (1, 361).

З кореневим наголосом у I-й ос. од. теперішнього часу без відхилень від літературної норми у поезії Лесі Українки зафіксовано дієслово *ненавидіти* і похідні від нього: *нена́виджу* (П, 33; П, 315; Ш, 139; Ш, 232 – двічі; Ш, 248; V, 133), *зненáвиджу* (VI, 190) напр.: “Я всіх і все *нена́виджу* за нього: і ворогів, і друзів, і юрбу” (Ш, 139), “Я *нена́виджу*, я проклинаю Ту юрбу неправдиву, лукаву!” (П, 33), “Бажання жить. *Нена́виджу* його” (П, 315), “*Нена́виджу* тебе! Горить лице.” (V, 133), “бо я тебе *зненáвиджу* навіки!” (VI, 190).

У мовленні Лесі Українки лексема *просити* в I-й ос. од. теперішнього (простого майбутнього) часу вживається 70 разів і має варіантне наголошування, частіше флективне, рідше – накореневе, напр.: “Коли я часами журюся і плачу, – Я щастя у долі тоді не *прошу*” (1, 78), “І я *прошу* тебе, на ймення дружби, ” (IV, 202), “Вибачай, *прошу* до хати, ” (П, 61), “Скажіть. Я не *прошу* і не боюся” (П, 324), “*прошу* тебе, молю тебе, піди” (П, 103), “*Прошу* тебе, благослови мене” (IV, 268), “Для друзів час не пізній. Я *прошу*” (IV, 126), “Я *прошу* вас, друзі, ” (IV, 162), “Одчини мій друже, *прóшу* тебе” (IV, 165), “Я тільки про одне тебе *прошу*” (V, 166), “Тож *прóшу* почати збори, ” (IV, 180), “Шановні гості, я *прóшу* до хати” (IV, 180), “Так, так, се правда. Я тебе *прошу*, ” (IV, 163), “Не жалуйте, я не *прошу* пощади” (V, 128), “А поки що, добродію, *прошу* мені не заважати слухать справи” (IV, 308), “*Прошу*, порадь, чи нам не можна виправдатись якось” (IV, 246), “Тей, люди добрі! Приступіть, *прошу* вас” (IV, 237), “Я тебе *прошу*, не завдавай тортур моему серцю” (IV, 227), “*Прошу* вас, синьйорито, не втікайте,” (VI, 82), “*Прошу*, прийми на спомин про гостину” (V, 197), “*Прошу*, сестрице, тебе, голубко, За старшу дружку до мене, любко! ” (П, 10).

У сучасній українській мові при вживанні словоформи *прошу* наголос виконує значеннєву функцію. Так, *прóшу* – це запрошую,

а *прошу* – звертаюся з проханням. Якщо дієслово *прошу* виступає з різними афіксами, то має флективну акцентуацію, напр.: Панса: “Та от ніяк не *допрошуся* згоди” (IV, 238), “Люцій: “Прісцілло, заспокойся, я сю справу єпископу й громаді розкажу і суду *попрошу*” (IV, 238), “Я побіжу, десь коней *попрошу*, –” (V, 290), “і *попрошу* Мессію, щоб поклав він” (V, 318), “я *попрошу* братів, вони допоможуть” (IV, 237), “я *попрошу*, щоб ти мені дав руку” (IV, 162).

Характерно, що в акцентованих пам'ятках української мови кінця XVI ст. дієслово *просити* в I-й ос. од. теперішнього часу зареєстроване з наголошеним коренем, а пізніше, наприкінці XVII – початку XVIII ст., воно функціонує з флективною акцентуацією. У “Лексиконі...” П.Беринди зафіксований наголос *прошу*, який уживається чотири рази. (1, 22).

Отже, акцентуаційний аналіз дієслівних форм I ос. од. теперішнього (простого майбутнього) часу в поетичному мовленні Лесі Українки свідчить про те, що переважна більшість з них своїм наголошуванням не відрізняються від сучасної літературної норми. Умовно всі ці дієслова I ос. од. теперішнього часу поділяються на три групи: з наголосом на флексії, з наголосом на корені, з варіантним наголошуванням. Найчисельнішими є дієслова (117) з флексійним наголосом, з кореневим наголосом зафіксовано 60 словоформ. З варіантним акцентуванням засвідчено порівняно невелику групу слів, причому частіше вони вживаються з наголосом на флексії (що збігається з літературною нормою), рідше – з наголосом на корені, що відрізняється від нормативного наголошення.

Особливості наголошування аналізованих дієслів загалом зумовлені специфічними художньо-поетичними ситуаціями і структурою фрази, функціональним навантаженням наголосу.

1. Винницький В.М. Парокситонічна акцентуація дієслів // Мовознавство. – 1980. – №5.
2. Огієнко Іван. Український літературний наголос. – Вінніпег, 1952.
3. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. – К., 1971.

Список скорочень

1. Голоск. – Голоскевич Г. Правописний словник. – 7-е вид. – К. – 1930.
2. Головац. СВН – Головацук С.І. Складні випадки наголошення. Словник-довідник. – К. – 1995.

3. Грінч. – Словарь української мови за ред. Б. Грінченка: В 4 Т. – К. 1997.
4. ОСУМ – Орфографічний словник української мови. – К., 1994.
5. Погр. СН. – Погрібний М. Словник наголосів української літературної мови. – К., 1964.
6. УЛВН – Українська літературна вимова і наголос. Словник-довідник. – К., 1973.

Леся Цвірчак. Наголошування дієслів І ос. од. теперішнього (простого майбутнього) часу у поезії Лесі Українки. У статті висвітлюється акцентуація дієслів І ос. од. теперішнього (простого майбутнього) часу в поетичному мовленні Лесі Українки. Акцентуаційний аналіз цих дієслівних форм свідчить про те, що переважна більшість з них своїм наголошуванням не відрізняються від сучасної літературної норми. Варіантне акцентування дієслів зумовлено художньо-поетичними ситуаціями, функціональним навантаженням наголосу.

Леся Цвирчак. Ударение глаголов І л. ед. ч. настоящего (простого будущего) времени в поэзии Леси Украинки. В статье освещается акцентуация глаголов І л. ед. ч. настоящего (простого будущего) времени в поэтической речи Леси Украинки. Акцентуационный анализ этих глагольных форм свидетельствует о том, что большинство из них своей акцентуацией не отличаются от современной литературной нормы. Вариантное акцентирование глаголов обусловлено художественно-поэтическими ситуациями, функциональной значимостью ударения.

Lesya Tsvirchak. Stressing of verbs of the I-st person singular of the present (simple future) tense in the poetry of Lesya Ukrainka. In this article we investigate the problem of accentuating of verbs of the I-st person singular of the present (simple future) tense in poetical style of Lesya Ukrainka. The accentual analysis of these verbal forms testifies that most of them do not differ from the literary language norm by their accent. Variants of the stressing of verbs are conditioned by poetical situations, the functional value of the stress.